

Nortura SA

- Vårt arbeid
med dyrevelferd

2024

Nortura
bondens selskap

Innhold

Dyrevelferdserklæring	4
Slik jobber Nortura med dyrevelferd	7
Gris	9
Kylling & Kalkun	13
Verpehøns	18
Storfe	21
Småfe	24
Transport	27
Slakteriet	30

Innledning

I Nortura er vi opptatt av god dyrevelferd. Derfor jobber vi kontinuerlig med å forbedre rutiner, få ny kunnskap ved å delta i forskningsprosjekter og veilede produsentene våre. Arbeid med dyrevelferd er en kontinuerlig prosess der vi jobber med å finne gode objektive kriterier for å måle dyrevelferden. Dette bidrar til at vi kan fange opp trender og forbedringsområder for dyrevelferden. Kunnskap om dyrevelferd og riktige holdninger er viktig for å ivareta dyrene på best mulig måte. Nortura er en viktig bidragsyter i forskningsprosjekter som kan gi oss ny og bedre kunnskap om dyrevelferd og dyrehelse. God dyrevelferd er viktig for dyrehelsen, og inngår som en vesentlig del av bærekraftstrategien vår.

Vår dyrevelferdserklæring

Grunnlaget for Norturas virksomhet er hold av husdyr for produksjon av mat. Å ivareta, utvikle og forbedre dyrenes velferd er en forutsetning for at Nortura skal lykkes med å forsyne forbrukeren med kjøtt og egg av forventet kvalitet.

Holdninger, verdisyn og kunnskap om stell og håndtering av dyr hos bonden og de som videre følger opp og håndterer dyra er en viktig forutsetning for å sikre god dyrevelferd.

Nortura skal fremme god dyrevelferd gjennom kvalitetssikring og oppfølging av verdikjeden, kontinuerlig forbedringsarbeid, rådgivning og kunnskapsutvikling

Det overordnede målet for Nortura er at alle dyr har det bra. «Husdyras 5 friheter» legger grunnlaget for god dyrevelferd:

- **Frihet fra sult, tørste og feilernæring:** fri tilgang på friskt vann, og nok tilgang på fôr som opprettholder god helse og trivsel
- **Frihet fra fysisk ubehag:** et egnet levmiljø med komfortabel liggeplass og ly for vær og vind
- **Frihet fra frykt og stress:** dyra holdes og behandles slik at de unngår vedvarende frykt og stress
- **Frihet fra smerte, skade og sykdom:** forebygging, rask diagnostisering og behandling
- **Frihet til å utøve normal atferd:** nok plass i egnede driftssystemer og samvær med dyr av samme art

Policy for oppfølging dyrevelferd og etiske retningslinjer

Norturas policy for oppfølging av dyrevelferd og etiske retningslinjer gjelder for alle personer som opptrer på vegne av konsernet. Policyen for oppfølging av dyrevelferd og de etiske retningslinjene skal støtte opp under etterlevelse av rutiner, standarder og regeletterlevelse, og fremme en bedriftskultur og atferd som gjenspeiler verdigrunnlaget til konsernet.

Våre etiske retningslinjer

- Nortura har gjennom sin virksomhet et spesielt ansvar for dyrevelferd.
- Hensynet til dyrenes velferd skal ha høy prioritet i alle deler av verdikjeden.

- Dyr har egenverdi, og håndtering av dyr skal skje med omsorg og respekt for dyrs egenart.
- Nortura sine retningslinjer for all håndtering av dyr skal være i tråd med offentlige krav, lover og forskrifter.
- Alle som håndterer dyr, skal ha god opplæring og kunnskap.

Våre forpliktelser

Nortura skal jobbe med å utvikle dyrevelferden utover minstekravene gjennom deltakelse i forskningsprosjekter og annen kunnskapsutvikling, samt løpende arbeid i og nødvendige tiltak i egen verdikjede for å sikre at vi leverer i takt med markedets forventninger.

- Leverandører av slaktedyr til Norturas slakterier skal etterleve offentlige forskrifter og bransjekrav om dyrehold og dyrevelferd. Leverandører er forpliktet til å kunne gi Nortura adgang til husdyrrom / areal for å kunne ettergå dyrevelferd.
- Leverandører av slaktedyr som ikke deltar i etablerte bransjebaserte dyrevelferdsprogrammer eller følger opp dyrevelferdstiltak vil bli møtt med virkemidler som trekk i pris og stopp i leveranser inn til merkevarer.
- Alle dyr skal bedøves før avlivning, dette gjelder også ved religiøs slaktning og for import-varestrømmer.
- Bruk av fiksering og trang oppstalling med begrensede bevegelsesmuligheter skal minimeres.
 - Gris skal ikke fikseres systematisk
 - Fjørfe skal holdes i frittgående systemer
 - Kalver skal ikke holdes oppbundet
 - Storfe skal holdes i løsdriftssystemer fra 2034
- Rutinemessige inngrep av ikke-medisinske årsaker slik som: halekupering, tannklipping, nebbtrimming av kylling, slaktekalkun og verpehøns, de-snooding¹, vingeklipping, tå-klipping av fjørfe-foreldredyr, mulesing, kastrering (med unntak for svin og storfe), skal ikke forekomme. Øvrige kirurgiske inngrep av ikke-medisinske årsaker skal så langt som mulig unngås. Nødvendige inngrep skal utføres av veterinær, med bedøvelse og smertelindring.
- Tvangsføring av dyr skal ikke forekomme.
- Råvarer fra gjøkalvproduksjon skal ikke benyttes.

- Nortura skal jobbe for økt bruk av miljøberiking og økte muligheter for naturlig adferd hos alle dyreslag.
 - Alle fjørfe i Norturas verdikjede skal ha tilgang til miljøberiking.
 - Alle griser i Norturas verdikjede skal tildeles rotmateriale for å kunne få utløp for naturlig adferd.
- Nortura skal ha rutinemessig dialog med husdyravsselskaper nasjonalt og internasjonalt og skal formidle forventninger om at avlsmålene vektlegger og fremmer forbedringer i helse- og velferdsegenskaper hos dyra.
- Råvarer fra genmodifiserte og klonede dyr og deres avkom skal ikke inngå i Norturas produkter.
- Antibiotika skal kun brukes når foreskrevet av veterinær til syke dyr, og skal ikke brukes forebyggende (profylaktisk) eller som vekstfremmer. Medisinbruk skal registreres og rapporteres.
- Vekstfremmende substanser skal ikke brukes på dyr som skal inngå i Norturas verdikjeder.
- Alle som håndterer levende dyr ved Norturas anlegg, nødslaktere og dyrebilsjåfører i Nortura skal ha gjennomført opplæring i dyrevelferd og håndtering av dyr, og alle skal ha godkjent kompetansebevis
- Nortura skal jobbe aktivt med å forbedre dyretransportmateriell. All transport skal skje så skånsomt som mulig. Transporter av slaktedyr skal planlegges slik at transporten ikke varer lenger enn maksimalgrensen på 8 timer. Lange transporter er kun tillatt i enkelte regioner der det er nødvendig ut fra geografi. Nortura skal årlig rapportere gjennomsnittstider for transport av levende dyr til Norturas slakterier.
- Nortura skal årlig rapporterer status for mål og resultater i dyrevelferdsarbeidet
- Alle leverandører av industriråvarer/ handelsvarer til Nortura skal oppgi informasjon om etterlevelse av dyrevelferdskrav som må bekreftes før Nortura inngår avtale med leverandøren.

Vårt arbeid

- Ansvar for oppfølging av Norturas dyrevelferdsarbeid er fordelt på flere konsernområder:
 - Konsernsjef har et overordnet ansvar for at konsernet følger opp dyrevelferdsarbeidet
 - Konserndirektør råvare og medlem har ansvar for Norturas oppfølging av norske leverandører av firbeinte slaktedyr og for inntransport av firbeinte slaktedyr

¹ De-snooding er fjerning av hudflapp over nebbet på hannkalkun. Muelsing er fjerning av hudstykker rundt sauens haleparti.

- Konserndirektør produksjon har ansvar for dyrevelferden på Norturas slakterier og rugerier
 - Konserndirektør hvitt kjøtt og egg har ansvaret for oppfølging av leverandører av fjørfe og egg, og for inntransport av fjørfe
 - Konserndirektør proff og industri har ansvar for at Nortura kun handler importvarer fra leverandører som har gitt informasjon om dyrevelferd som en del av Norturas prekvalifiseringssystem for leverandører
 - Direktør trygg mat og dyrevelferd er ansvarlig for å koordinere og rapportere konsernets innsats på dyrevelferd, samt følge opp konsernets årshjul og handlingsplaner
 - Dyrevelferdsansvarlig på hvert slakteri skal følge opp den daglige etterlevelsen av regelverkskrav og føre oversikt over tiltak for å forbedre og utvikle dyrevelferden på slakteriet
- Nortura jobber aktivt med å identifisere forbedringspunkter, systematikk og tiltak som styrker dyrevelferden. Nortura benytter tredjeparts revisjoner i forbedringsarbeidet.
 - Offentlige forskrifter, dyrevelferdsprogrammene og KSL er grunnlaget for Norturas krav til oppfølging av dyrevelferd på gård
- Bonden har det daglige ansvaret for stell og oppfølging av dyra på gård i henhold til offentlig regelverk og andre krav. Nortura tilbyr faglig rådgivningstjenester for alle dyreslag. Rådgiverne i Nortura hjelper produsentene med å tilpasse rutiner for å optimalisere helse, velferd og produksjon.
 - Nortura gjennomfører fysiske besøk med vurdering av dyrevelferd dersom Nortura fanger opp mulig mangelfull dyrevelferd hos produsenter som leverer til Nortura. Produsenter med mangelfull dyrevelferd blir fulgt opp med flere besøk, tiltak og virkemidler, for eksempel trekk i pris eller stopp i leveranse inn til merkevarer (Gilde, Prior og Nyt Norgemerkede produkter).
 - Nortura har et sentralt system for varsling og anonym varsling av dyrevelferdssaker.
 - Alle Norturas ansatte plikter å følge dyrevelferdslovens krav til varsling.

Slik jobber Nortura med dyrevelferd

Utgangspunktet for hvordan husdyrene skal ha det, er det offentlige regelverket som Mattilsynet forvalter. Regelverket stiller blant annet krav om hvordan fjøs skal utformes og hvordan dyra skal stelles og håndteres.

Det er bonden som er ansvarlig for å sikre at regelverkskravene til dyrevelferd blir fulgt opp på den enkelte gård. Gjennom dyrevelferdsprogram og Kvalitetssystem i landbruket, stiller Nortura krav til at bonden følger opp og dokumenterer dyrevelferden. I tillegg har Nortura rådgivere og veterinærer som tilbyr råd og veiledning til hvordan bonden kan utvikle og bedre driften og dyrevelferden. Dyrene skal behandles med respekt og ivaretas under transport og slakting.

Kvalitetssystem i landbruket

Kvalitetssystem i landbruket (KSL) er en standard og et verktøy for internkontroll som tar utgangspunkt i krav i offentlig regelverk. KSL er anerkjent av Mattilsynet som en nasjonal bransjestandard. Bonden har krav om å gjøre en egenrevisjon årlig, og i tillegg kan produksjonen underlegges fysiske revisjoner.

Gjennom egenrevisjonen skal bonden ettergå og dokumentere at driften er i tråd med regelverkskrav, inkludert dyrevelferdskrav. Utover egenrevisjon kan den enkelte produsent bli trukket ut for ekstern revisjon der en revisor gjør en fysisk gjennomgang av dokumentasjonen, inkludert besøk i husdyrrom.

Dyrevelferdsprogram

Dyrevelferdsprogram er etablert for fjøfeproduksjoner, svineproduksjon og storfe- og saueproduksjon. Programmene skal være et rammeverk for å jobbe systematisk med dokumentasjon og forbedring av dyrevelferden i husdyrbesetninger. Programmene krever jevnlig veterinærgjennomganger, og at avvik skal følges opp. For Nortura er disse programmene et viktig verktøy for at bonden skal kunne jobbe med å utvikle dyrevelferden i egen produksjon.

Manglende oppfølging av KSL og dyrevelferdsprogram, vil bli møtt med økonomiske trekk og/eller utelukkelse fra varestrømmer som Nyt Norge, Gilde og Prior².

Slik følger vi opp avvik

Nortura har etablert egne rutiner for å fange opp besetninger som har risiko for dårlig dyrevelferd. Ved å bruke data og informasjon fra

verdikjeden som for eksempel observasjoner fra slaktefjøset eller registreringer på slakteskrotten, kan dette gi viktig informasjon om dyrevelferd hos enkelt dyr og besetninger. Dersom det gjennom disse rutinene fanges opp avvik eller manglende oppfølging av dyrevelferd, blir dette fulgt opp.

Det er viktig å fange opp tidlig tegn på dårlig dyrevelferd, slik at det er mulig å hjelpe bonden med å forebygge dyrevelferdsutfordringer og korrigere dersom det er dyrevelferdsmessige mangler. Våre rådgivere gir faglig veiledning og støtte til bonden, men kan også bistå med å avvikle dyreholdet før problemene blir for store.

Roller i dyrevelferdsarbeidet

Ansvar og roller i arbeidet med å ivareta dyrevelferd kan oppsummeres slik:

- Bonden har ansvaret for å ivareta dyrevelferden til egne dyr.
- Mattilsynet fører tilsyn med bøndene og kontrollerer at regelverket følges. Mattilsynet har lovgrunnlag til å pålegge tiltak i en besetning, eventuelt beslutte avvikling. Mattilsynets kjøttkontroll er til stede på våre slakterier og kontrollerer alle dyr før og etter slakting.
- Nortura er varemottaker og stiller krav til bonden om dokumentasjon og oppfølging av dyrevelferd i dyrevelferdsprogrammer og KSL. Dette er viktige verktøy for at bonden jobber systematisk med dyrevelferd. I tillegg har Nortura egne rutiner for å fange opp tilfeller av mangelfull dyrevelferd. Der bonden ikke følger opp med tiltak for å rette opp dyrevelferden innen gitte frister, bruker Nortura virkemidler som økonomiske sanksjoner, varsling til Mattilsynet, utelukkelse av leveranse til Nyt Norge og Gilde/Prior produkter, og stopp i formidling av dyr.

Kompetanse er nøkkelen til å kunne følge opp dyrevelferden

Alle medarbeidere som håndterer levende dyr på Norturas slakterier, skal ha deltatt på et obligatorisk opplæringsprogram og fått kompetansebevis fra Mattilsynet. På slakteriene er det også utpekt personer som er dyrevelferdsansvarlige. Den som er dyrevelferdsansvarlig, har et særskilt ansvar å følge opp at krav og regler til dyrevelferden på slakteriet ivaretas.

Sjåførene som kjører dyretransportene, skal ha kompetansebevis som viser at de har fått god opplæring i dyrevelferd.

² Dataangrepet som Nortura var usatt for ved utgangen av 2021 har gjort at Nortura ikke har fått gjennomført trekk ved overskridelser av frist i dyrevelferdsprogram. KSL trekk har ikke vært påvirket.

Bondens kunnskap og holdning til dyrevelferd, er svært viktig for at dyrene skal bli tatt godt vare på. For å gi bonden råd og kunnskaps-påfyll om dyrevelferd, har Nortura ansatte rådgivere og veterinærer. Frivillig rådgiving er et tilbud som går ut til alle produsenter til Nortura. Tilbudet er gratis og kan i tillegg til råd om dyrevelferd, også bestå av råd om produksjon og dyrehelse.

Norturas rådgivere og veterinærer er også bidragsyttere til felles kurs i bransjeregj, i tillegg til å tilby fagmøter og andre organiserte opplæringsaktiviteter for bøndene som leverer til Nortura.

God dyrehelse er nødvendig for god dyrevelferd

Systematisk arbeid med å utrydde og bekjempe smittsomme sykdommer har gitt dyra i norsk landbruk en unikt god helsestatus. God dyrehelse er en forutsetning for god dyrevelferd.

En god helsetilstand hos dyrene gir lavere bruk av medisiner, slik som antibiotika. I Norge er det ikke tillatt å bruke antibiotika i husdyrproduksjon for å forebygge sykdom (profylaktisk bruk). Det er kun veterinærer som kan skrive ut antibiotika til husdyr. Bruk av hormonelle vekstfremmende legemidler til matproduserende dyr er også forbudt brukt i Norge. For Nortura er disse reglene viktige fordi de støtter opp om å prioritere forebyggende arbeid med dyrehelse og dyrevelferd fremfor å bruke legemidler som førstevalg.

Tiltak for å utvikle og forsterke vår oppfølging av dyrevelferd

I 2024 fortsatte vi arbeidet med å etablere og utvikle vår egen oppfølging av dyrevelferd, samt etablere tredjeparts revisjoner av vår oppfølging ut mot bøndene. Nortura hadde i 2023 ambisjoner om å utvikle en ny digital løsning, for å forsterke vår daglige overvåking, rapportering og dokumentasjon av dyrevelferden. Dette arbeidet ble midlertidig utsatt i 2024 på grunn av den krevende økonomiske situasjonen. Arbeidet er nå tatt opp igjen. Den digitale løsningen vil gjøre det enklere å registrere og systematisere avvik. En slik løsning vil hjelpe oss å identifisere viktige forbedringspunkt, som kan gi bedre dyrevelferd.

For å utvikle felles holdninger og kultur i dyrevelferdsarbeidet har vi fortsatt arbeidet med å gjennomføre dilemmatreninger for ansatte som har særskilte roller i dyrevelferdsarbeidet. Dilemmatreningene er et virkemiddel for å bevisstgjøre hvordan kravene i dyrevelferdspolicyen skal utøves i praksis, og for å gi den ansatte trygghet i krevende situasjoner.

Nortura har også vært pådriver for å etablere en felles bransjeavtale for kjøtt- og eggbransjen om oppfølging av dyrevelferd. Avtalen trådte i kraft i 2024.

Nortura er involvert i flere forsknings- og utviklingsprosjekter knyttet til tema som berører dyrevelferd. Eksempler på prosjekter er:

- **HANDLE.** Gris som får mer luft, lys og plass. Prosjektet er finansiert av Norges Gruppens bærekraftsfond, og går ut på å undersøke hvordan endringer i eksisterende driftsbygninger kan bidra til å øke velferden til grisen. Prosjektet ble avsluttet i 2024.
- **Velferdshøna.** Dette er et forskningsprosjekt som skal undersøke helse og velferd hos verpehøns. Animalia er prosjektleder og Nortura er bidragsyter til prosjektet.
- **Boars4all.** Målet med prosjektet har vært å finne løsninger som gjør det mulig med hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånesmak. Kunnskap fra prosjektet kan på sikt bidra til å unngå kastrering av hanngris. Prosjektet er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri, og avsluttet i 2024.
- **Foreldrevelferd slaktekylling.** Dette er et fireårig prosjekt som jobber med dyrevelferden til avlssdyrene i slaktekyllingproduksjon. Animalia leder prosjektet og Nortura deltar. Prosjektet er finansiert av forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.
- **Functional Pig.** Dette prosjekt pågikk i 2023 og 2024 og undersøkte avvikende frambeinstilling på gris i samarbeid med Norsvin og NMBU. God beinstilling og beinhelse er viktig for god velferd. Prosjektet er finansiert av Regionale Forskningsfond Innlandet. Det er bevilget midler til å videreføre arbeidet i 2025.
- **Magesårundersøkelse.** Dette prosjektet ledes av Helsetjenesten for svin for å kartlegge magehelsen til både purker og slaktegriser i Norge. Flere tusen magesekker er undersøkt i løpet av 2024 og vurdert av Norturas helsetjenesteveterinærer på Norturas slakterier og resultatene vil framlegges i 2025.

Flesteparten av norske griser lever innendørs hele livet. En av årsakene er at de er avhengig av et godt og stabilt klima, blant annet med hensyn til trekk og temperatur. Dette gir også bonden god kontroll over fôring, og gjør at man lettere kan oppdage eventuell smitte og sykdom. Det er mulig å holde gris i utendørsdrift i Norge, men en gris som holdes i innhegninger ute kan også være mer sårbar for sykdom og kulde. Utegående griser må i likhet med innendørsgriser ha tilsyn og oppfølging fra bonden.

Rotemateriale sysselsetter grisen

Griser er utforskende dyr og har trang til å grave og søke med trynet sitt. Bonden er derfor pliktig til å tilby grisen aktivitets- og rotemateriale slik at grisen får utløp for eget atferdsbehov. Dette gjelder for all norsk gris som inngår i Norturas produkter. Høy, halm eller silo er eksempler på godt aktivitets- og rotemateriale. I forskningsprosjektet Griseløftet undersøkte vi sammen med forskere på NMBU, ulike typer materiale og kombinasjoner av dette for å få ytterligere kunnskap om hva som gir best respons hos grisen. Kunnskapen vi fikk gjennom prosjektet er videreformidlet til griseprodusenter gjennom blant annet fagmøter

Purker som skal føde har en sterk naturlig trang til å bygge rede før fødsel. Bonden er derfor pliktig til å forsyne purka med materiale som høy eller halm slik at hun kan bygge rede. Også dette kravet gjelder for all norsk gris i Norturas produkter.

Krøll på halen

I Norge er det forbudt å kupere halen på gris. Halekupering er en praksis som forekommer i en del land for å hindre at grisene biter på halen til hverandre. Årsaken til halebiting er sammensatt, men henger ofte sammen med at grisen er frustrert. Vi mener derfor det er viktig å redusere/fjerne årsaken til grisens frustrasjon istedenfor å fjerne halen. Dette betyr at ingen griser skal utsettes for rutinemessig halekupering. Bruk av rote- og strømateriale er tiltak som forebygger halebiting og bidrar til god helse, samt et velfungerende miljø i grisebingen.

Dyrevelferdsprogram for svin

Dyrevelferdsprogrammet for svin, er et samarbeid i hele kjøttbransjen, og ble innført i 2019. Alle svineprodusenter i Norge som har mer enn én purke, eller leverer flere enn ti slaktegriser, er pålagt å delta. Norturas svineprodusenter som ikke deltar får trekk i pris, og kan utestenges fra merkevarerstrømmer. Gjennom programmet er det regelmessige veterinærbesøk, fra 1-3 besøk årlig, avhengig av produksjonstype og antall griser.

Programmet tar utgangspunkt i de offentlige regelverkskravene. Kritiske kontrollpunkter som er avgjørende for grisens velferd, skal gjennomgås og dokumenteres ved veterinærbesøk i dyrevelferdsprogrammet. Programmet omfatter oppfølging av sjuke og skadde

dyr, inkludert rutiner for bruk av sykebinge og korrekt avlaving. I tillegg til dette er bruk av strø- og rotemateriale, forekomst av halebiting, oppstalling og dyretetthet viktige kontrollpunkt.

Dyrevelferdsstandard svin

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL og Dyrevelferdsprogrammet for svin. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppkjøret³ og kan ikke levere til Nyt Norge eller Gilde merkevarer.

Nortura har interne systemer for å fange opp produsenter hvor det potensielt kan være velferdsutfordringer. Disse kontaktes av våre rådgivere for oppfølging. 21 griseprodusenter har blitt fulgt opp med spesifikk velferdsbesøk som går ut over Norturas vanlige besetningsbesøk, der vi stiller krav til gjennomføring av tiltak. Nortura har med bakgrunn i dårlig dyrevelferd nektet å omsette gris til en slaktegrisprodusent. Videre har Norturas oppfølging av en av disse, medført varsling til Mattilsynet, og hvor Mattilsynet nedla forbud mot drift.

Fiksering av purker

Nortura stiller krav om at norske bønder som leverer til selskapet skal følge det norske regelverket. Dette gjelder all norsk gris som leveres til Nortura. Det er forbudt med systematisk fiksering av purker i Norge, men det er unntaksvis tillatt for særlige urolige purker i inntil 7 dager etter fødsel, samt for særlig urolige individer ved brunst og i korte perioder ved fôring, veterinærbehandling og inseminering. Selv om dyrevelferdsprogrammet måler fiksering på opptil 30% i inntil 7 dager etter fødsel, er målet å redusere fiksering til et minimum. Fiksering skal uansett utelukkende foregå i tråd med gjeldende regelverk.

I dyrevelferdsprogrammet registreres fiksering av purker som vist i tabellen under:

	2021	2022	2023	2024
Ingen fiksering	70,2 %	74,5 %	80,4 %	82,3 %
Unntaksvis fiksering av spesielt urolige purker fra fødsel og opp til maks 7 dager	26,4 %	24,7 %	18,7 %	17,1 %
Fiksering av opptil 30 % av purkene i inntil 7 dager etter fødsel	1,6 %	1,2 %	0,7 %	0,4 %
Fiksering av over 30 % av purkene i inntil 7 dager etter fødsel	1,8 %	0,6 %	0,2 %	0,2 %

³ Dataangrepet som Nortura var usatt for ved utgangen av 2021 har gjort at Nortura ikke har fått gjennomført trekk ved overskridelser av frist i dyrevelferdsprogram. KSL trekk har ikke vært påvirket.

For fiksering utenom fødselsperioden, viste tall fra Dyrevelferdsprogrammet følgende for besetninger som leverer til Nortura:

	2021	2022	2023	2024
Ingen fiksering	77,8 %	76,3 %	74,3 %	76,9 %
Fiksering i inntil noen timer i forbindelse med fôring, inseminering og medisinsk behandling	22 %	23,7 %	25,7 %	23,1 %
Fiksering fra inseminering til drektighetsundersøkelse	0,23 %	0 %	0 %	0 %

Rote- og aktivetsmateriale

Nortura stiller krav om at norske bønder som leverer til selskapet skal følge det norske regelverket. Dette gjelder all norsk gris som leveres til Nortura. Regelverket krever at gris til enhver tid skal ha tilgang på tilstrekkelig mengde rotmateriale.

Tall fra Dyrevelferdsprogrammet for gris, viser følgende om bruk av rotmateriale for besetninger som leverer til Nortura:

	2021	2022	2023	2024
Meget bra	43,7 %	41,4 %	44,3 %	42,1 %
Tilfredsstillende	53,7 %	57,4 %	54,8 %	56,9 %
Dårlig, behov for oppfølging	2,6 %	1,2 %	0,9 %	1 %

Besetninger med for dårlig bruk av rotmateriale får avvik og følges opp gjennom avvikssystemet i Dyrevelferdsprogrammet.

Rutinemessige kirurgiske inngrep

- **Halekupering.** Det er forbudt å rutinemessig kuperer hale på gris. Dette gjelder for 100 % av norsk gris som leveres til Nortura.
- **Tannklipping.** Det er forbudt å rutinemessig klippe tenner på gris. Dette gjelder for 100 % av norsk gris som leveres til Nortura.
- **Kastrering.** I Norge kastreres flestepartene av rånene med unntak av avlstråner. Hanngris kastreres for å unngå rånnesmak. Det er vanlig at hanngris blir kastrert for å unngå såkalt rånnesmak på kjøttet. Rånnesmak er komponenter som hos kjønnsmodne hanngris kan gi en ubehagelig smaks- og luktopplevelse for forbrukeren. I Norge er det påbudt at kirurgisk kastrering av rånere skal utføres av veterinær, og grisen skal få bedøvelse og langtidsvirkende smertelindring. Vi ønsker å finne alternativer til kastrering av grisen. Derfor startet Nortura i 2020 opp forskningsprosjektet «Boars 4 all» der målet var hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånnesmak. Dersom dette lykkes, vil man på sikt, kunne gå bort fra kastrering av hanngris. Dette prosjektet er nå ferdigstilt, og vi vurderer nå hvordan vi best kan bruke kunnskapen vi tilegnet oss gjennom prosjektet.

Immunkastrering er et alternativ til kirurgisk kastrering. Tabellen under viser at metoden er lite brukt:

	2021	2022	2023	2024
Andelen immunvaksinerte rånere slaktet hos Nortura	2,2 %	2,6 %	2,8 %	3 %

Årsaken til at få benytter seg av immunkastrering, kan bl.a. være at dyret må få to vaksiner, hvorav den siste gis nært opp til slakting. Dyrene opprettholder mye av rånneatferden ved immunkastrering, noe som kan gi andre miljøutfordringer i binger og under transport.

Bedøving før slakting av gris

Det er påbudt å bedøve gris før de avlives. 100 % av grisen i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning. Back-up bedøving er å bedøve et dyr på nytt når effekten av den primære bedøvningen ikke er god nok, eller det er tvil om den er god nok.

	2021	2022	2023	2024
Back up bedøving gris slaktet hos Nortura	Ikke tilgjengelig tall	0,51 %	1,01 %	0,53 %

Transporttider og transportdødelighet for gris

I Norge er maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det er tillatt med inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer.

Tabellen under viser utviklingen av reisetider og transportdødelighet for gris.

	2021	2022	2023	2024
Gjennomsnittlig reisetid	3 timer	3 timer 16 min	3 timer 9 min	3 timer 15 min
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,58 %	0,94 %	0,87 %	0,87 %
Transportdødelighet, % døde*	0,016 %*	0,008 %	0,007 %	0,004 %

*Ulykke på Vega hvor et vogntog tippet. 109 gris døde/ble avlivet på stedet.

Velferdsparametre for gris

Tabellen viser ulike velferdsparametre for gris:

	2021	2022	2023	2024	Mål for 2024
Halesår og korte haler*.	2,2 %	2,18 %	2,07 %	1,91 %	≤ 2,09 %
Andel av gris slaktet i Nortura					
Hjertesekk- og/eller brysthinnebetennelse*.	4,7 %	4,63 %	4,67 %	4,87 %	< 4 %
Andel av gris slaktet i Nortura					
Byller*. Andel av gris slaktet i Nortura	1,8 %	1,76 %	1,66 %	1,51 %	< 1,7 %**
Registrerte kort haler hos smågris ved omsetting.	1,21 %	0,62 %	0,76 %	0,86 %	< 1 %
Andel av totalt omsatte smågris.					

*Data fra Mattilsynets registreringer på slaktelinja (utvidet sykdomsregistrering i kjøttkontrollen (USR))

**Målet er justert fra under 2 % til 1,7 % fra 2023

Fra 2023 til 2024 fortsatte nedgangen i antall USR (utvidet sykdomsregistreringer på slakt) registreringer, utenom hjertesekk/brysthinnebetennelse som har en svak økning. Vi forventer at forekomsten av hjertesekk/brysthinnebetennelse går ned når flere besetninger sanerer for bakterien som oftest er årsak til brysthinnebetennelse. Det pågår prosjekter for å sanere flere besetninger, blant annet i Rogaland. Brysthinneanmerkninger på slakt, er ikke synonymt med dårlig dyrevelferd. Man kan ha god drift og god dyrevelferd, men likevel få sykdomsutbrudd som gir en økning i antall brysthinneanmerkninger.

Antall smågris som er omsatt med kort hale, ligger fortsatt godt under målet på 1 %. Økningen fra 2022 til 2024 ansees som forventet variasjon fra år til år. De korte halene telles manuelt av dyrebilsjåfører ved opplasting av gris, og det vil nødvendigvis være noen feilmarginer her.

Parameterne er indikatorer på velferds- og/eller helsenivået til grisen. For å oppnå måltallet for de ulike parameterne, vil Nortura fortsatt jobbe etter samme metodikk som har gitt resultater så langt. Dette innebærer systematisk gjennomgang av registreringer fra slaktelinje eller ved omsetting av smågris, med påfølgende rådgivning og oppfølging av besetninger som overskrider fastsatte grenser. Tallene som rapporteres gjelder besetninger som leverer gris til Nortura.

Arbeid for å utvikle velferden for gris

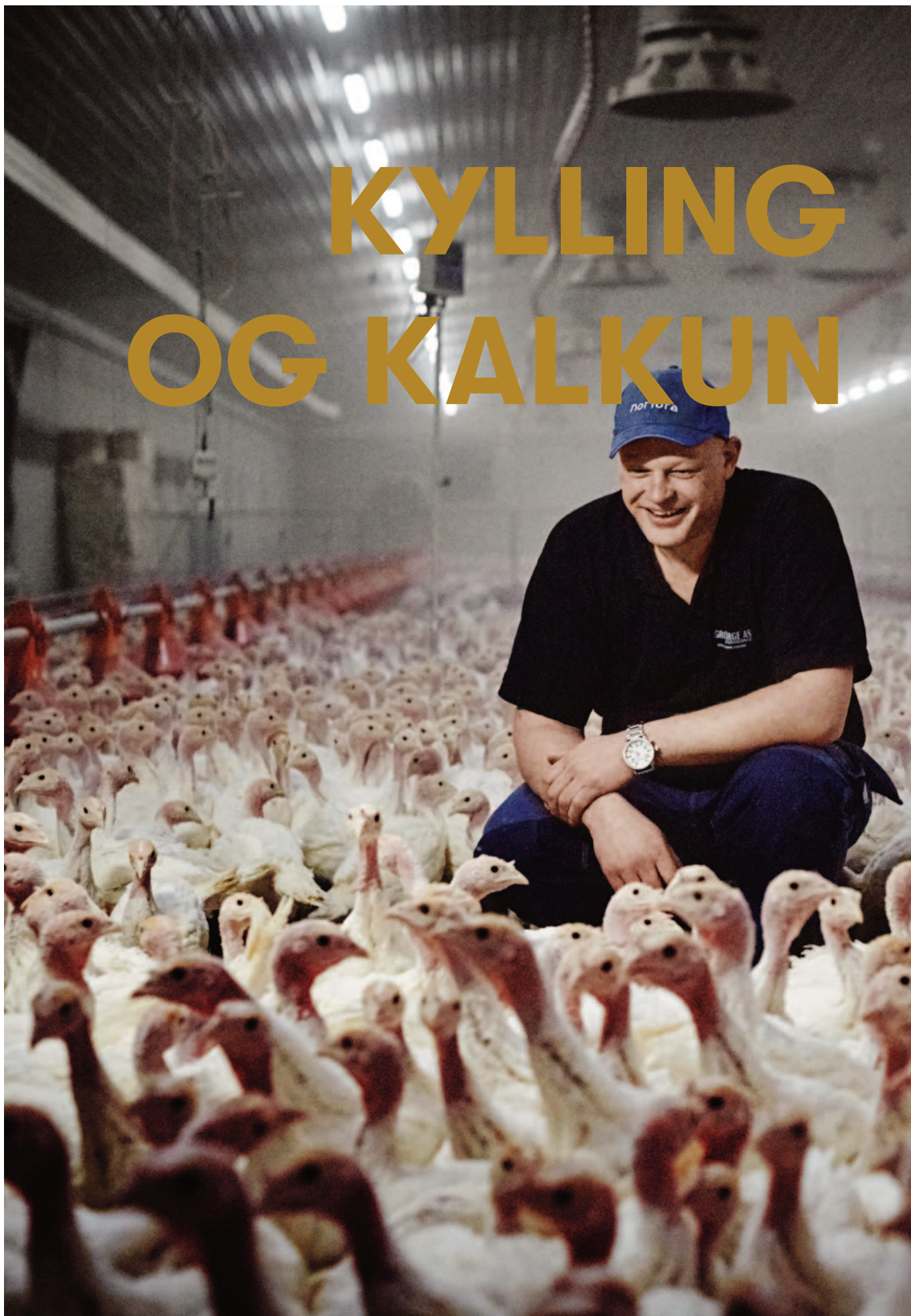
Nortura har flere forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos gris. Nedenfor gis det en kort beskrivelse av noen utvalgte prosjekter:

- **Boarsfall.** I prosjektet undersøkte vi muligheter for å kunne lykkes med hanngrisproduksjon uten utfordringene med rånesmak, dette kan bidra til at man kan gå bort fra kastrering av hanngris. Prosjektet er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri, og avsluttet i 2024.
- **Functional pig.** Prosjektet har som mål å finne årsaker til ugunstige frambeinstillinger som kan gi plager for grisen. Forprosjektet ble avsluttet i 2024, men det er tildelt midler til å videreføre prosjektet i 2025. Prosjektet er finansiert av Regionale Forskningsfond Innlandet.
- **Nasjonal magesekkscreening på gris.** Et prosjekt ledet av Helsetjenesten for svin for å kartlegge magehelsen til både purker og slaktegris i Norge. Flere tusen magesekker er i løpet av 2024 undersøkt og scoret av Norturas helsetjenesteveterinærer på Norturas slakterier og resultatene vil framlegges i 2025.

Innsikt fra prosjektet HANDLE «Gris som får mer luft, lys og plass»

I 2024 avsluttet Nortura utviklingsprosjektet «Gris som får mer luft, lys og plass». Prosjektet hadde som mål å undersøke løsninger som kan gi grisene økt plass, mer lys og luft, og dermed økte muligheter til at grisene får utløp for sine naturlige adferdsbehov innenfor en ansvarlig økonomisk modell for grisebonden og resten av verdikjeden. Tre gårder var med i prosjektet. Den ene gården ble gitt støtte til bygningsmessige endringer slik at grisen fikk tilgang til uteareal gjennom en såkalt balkongløsning. Prosjektet viste at grisene som fikk tilgang til uteareal ble mer aktive og at grisene brukte mest tid i uteområdet og rett innenfor åpningen til uteområdet. Dette tyder på at uteområdet er attraktivt for grisene. Samtidig synliggjorde prosjektet at åpning av eksisterende bygningsmasse mot utemiljø, innebærer en betydelig kostnad. En viktig grunn til dette, er at det er nødvendig å sikre en fortsatt velfungerende ventilasjon innendørs når man lager hull i ytterveggen.

KYLLING OG KALKUN

Både kylling og kalkun lever innendørs i oppvarmede og isolerte hus. Der går de fritt rundt på strø og har tilgang til mat og vann. Belysningen tilpasses dyrenes behov, slik at de får passe mengder med lys og mørke. I Norturas spesialkonsept Liveche, hvor det brukes saktevoksende rase, har kyllingen tilgang til et spesialkonstruert uteareal, eller veranda, der de kan gå inn og ut etter eget ønske.

Plasskravene for kylling i Norge er av de strengeste i Europa. Det kan maksimalt være 36 kilo levende kylling per kvadratmeter i standard kyllingproduksjon. Grensen i de fleste andre land i EU er 39 eller 42 kilo per kvadratmeter.

Norturas Liveche-produksjon har lavere dyretetthet (30 kg/kvm), men også Prior Kyllinggården konseptet, med konvensjonell kylling, har 15 % lavere dyretetthet enn regelverkskravet.

For kalkun er kravet maksimalt 38 kg per kvadratmeter når dyra under 7 kg, og 44 kilo per kvadratmeter når dyra er over 7 kg.

God helse, lite medisiner

Norsk kylling og kalkun får ikke antibiotika for å forebygge sykdom.

Fordi helsetilstanden og dyrevelferden blir godt ivaretatt, er Norge i en unik posisjon i verdenssammenheng når det gjelder lite bruk av medisiner. Nortura faset i 2016 ut bruken av Narasin som parasittmiddel i kyllingfôret på grunn av mye diskusjon og usikkerhet om den antibakterielle effekten av dette tilsetningsstoffet. I 2022 fullførte Nortura tilsvarende utfasing for parasittmiddelet Monensin til kalkun.

Noe av grunnen til den gode dyrehelsen hos fjørfe, er at vi følger «alt inn, alt ut»-prinsippet. Det innebærer at et kylling- eller kalkunhus kun har én besetning i perioden fra dyra settes inn til de slaktes. Etter at dyra er levert til slakting, blir husdyrrommet og tilstøtende rom grundig rengjort og desinfisert. Etter dette har huset en «tørketid» før neste besetning settes inn. På denne måten sikres det at det ikke overføres smitte fra én flokk til den neste.

En annen viktig forutsetning for god helse er kvaliteten på husene. Kravene som gjelder for norsk fjørfehold sikrer at kylling og kalkun bor i hus med god fyrings- og ventilasjonskapasitet, hvor temperatur, luftfuktighet og ventilasjon er nøye tilpasset mengden dyr og dyras alder.

Egne trivselstiltak bidrar til god dyrevelferd

Nortura og Prior har innført trivselstiltak for alle kyllinger og kalkun. Dette har vi gjort for at dyrene skal få mer variasjon og økt trivsel. Forskning på kylling viser at trivselstiltak bidrar til en mer naturlig adferd – og ikke minst er positivt for dyrevelferden. Tiltakene bidrar til mer lek, aktivitet, hvile og naturlig adferd. Den økte aktiviteten er også positiv for fuglenes helse.

I kyllinghusene har vi innført elementer som flisballer, torvstrø og små aktivitetshus kyllingen kan klatre på og gå under. I kalkunhusene brukes høy i form av høyballer på gulvet og hengende i høynett. Kalkunene får også kråstein og hakkestein som stimulerer dyrets behov for utforskning og hakking.

Dyrevelferdsprogram for kylling

Dyrevelferdsprogrammet for kylling startet i 2013, og ble en ny standard med regler for dyrehold og hvordan man jobber med dyrevelferd hos husdyr. I 2017 ble dyrevelferdsprogrammet for kalkun startet opp. Det er obligatorisk for alle som leverer slaktekylling eller kalkun til Nortura å være med i dyrevelferdsprogrammene.

I programmet stilles det krav om at bonden skal ha besøk fra veterinær to ganger i året for å sørge for forebygging av sykdom og god dyrevelferd. Programmet tar utgangspunkt i de offentlige regelverkskravene, og skal bidra til at regler for dyrehold følges og til at dyrevelferden utvikles og forbedres.

Programmet inkluderer krav om daglig registrering av produksjonsdata og velferdsregistreringer på gården, som antall dyr innsatt, daglig dødelighet, årsaker til dødelighet, luftkvalitet og andre hendelser knyttet til dyrehelse og dyrevelferd. I tillegg kommer registreringer knyttet til plukking og transport samt slakteri-registreringer som vingebrydd og kassasjonsårsaker.

Tråputer bedømmes på 100 føtter på alle flokker som slaktes. Tråputeskader over definerte nivåer, medfører at bonden må ha lavere dyretetthet i neste innsett av dyr.

I tillegg til dyrevelferdsprogrammene for slaktekylling og kalkun, er det også etablert dyrevelferdsprogram for foreldredyrene i slaktekylling- og kalkunproduksjon. Dette programmet trådte i kraft i 2021, og inneholder krav om veterinærgjennomgang minst en gang per innsett.

Dyrevelferdsstandard for slaktekylling og kalkun

Nortura stiller krav om deltakelse i KSL og Dyrevelferdsprogram (DVP) for henholdsvis slaktekylling eller kalkun. Bønder som ikke deltar, får ikke levere til Nortura.

I 2024 var det en av Norturas slaktekyllingprodusenter som fikk stans i innsett på grunn av manglende oppfølging av KSL og DVP. Ingen kalkunprodusenter fikk stans i innsett. I tillegg har Nortura avvirket produksjonen hos to slaktekyllingprodusenter i 2024 på grunn av dårlig dyrevelferd.

Oppstallingsforhold

- Alle Norturas slaktekylling og kalkuner holdes i frittgående systemer. Dette er også et regelverkskrav.
- Alle Norturas slaktekylling og kalkuner har tilgang til miljøberikning og aktivitetsmateriale (trivselstiltak)

Tabellen viser oversikt over ulike oppstallingsforhold:

Oppstallingsforhold	2021	2022	2023	2024
Andel av Norturas kyllingproduksjon med tilgang til spesialkonstruert uteareal, eller veranda, der de kan gå inn og ut etter eget ønske	1,02 %, 367.000 kyllinger	1,25 %, 455.000 kyllinger	1,74 %, 609.605 kyllinger	1,86 %, 621.214 kyllinger
Gjennomsnittlig tetthet for Norturas kyllingproduksjon ved slutten av innsettet	32,7 kg/kvm	32,2 kg/ kvm	32,6 kg/ kvm	32,9 kg/ kvm
Andel av Norturas slaktekyllingproduksjon holdt ved en maksimal tetthet på 30 kg/kvm	20 %, 6,9 mill kyllinger	21 %, 7,5 mill kyllinger	20 %, 6,3 mill kyllinger	17%, 4,8 mill kyllinger

Rutinemessige kirurgiske inngrep

Det er forbudt å fjerne kroppsdeler på fjørfe i Norge.

- o Ingen av Norturas slaktekylling eller slaktekalkuner blir nebbtrimmet
- o Ingen av Norturas slaktekyllinger eller slaktekalkuner har gjennomgått tåklipping
- o Ingen av Norturas hannkalkuner får fjernet hudflappen overfor nebbet (desnooding)
- o Ingen av Norturas slaktekyllinger eller slaktekalkuner blir vingeklippet

Nortura startet med å fase ut tåklipping av foreldredyrhaner av slaktekyllingtypen i 2021. Vi hadde da som mål at utfasingen skulle gå fortløpende, men erfarer at det krever mer tid enn antatt. I 2024 ble om lag 50 % av Norturas foreldredryrflokker tåklippet.

Bedøving før slaktning av fjørfe

Det er påbudt å bedøve fjørfe før de avlives. Alt av fjørfe i Norturas verdikjeder bedøves før avlivning. Bedøvingen skjer med bruk av CO₂ i et flerfase-system.

Kyllingtype

Tabellen viser andel kyllinger med daglig veksthastighet < 55g/dag

	2021	2022	2023	2024
Andel kyllinger av Norturas slaktekyllingproduksjon som er av en kyllingtype med gjennomsnittlig daglig veksthastighet < 55 g/dag	1,02 %, 367.000 kyllinger	1,25 %, 455.000 kyllinger	1,74 %, 609.605 kyllinger	1,86 %, 621.214 kyllinger

Transporttider og transportdødelighet slaktekylling og kalkun

Slaktekylling	2021	2022	2023	2024
Gjennomsnittlig reisetid	2 t 6 min	2 t 14 min	2 t 18 min	2 t 6min
% døde	0,075 %	0,068 %	0,097 %	0,062 %

Kalkun	2021	2022	2023	2023
Gjennomsnittlig reisetid	1 t 51 min	1 t 37 min	1 t 36 min	1 t 36 min
% døde	0,053 %	0,023 %	0,027 %	0,029 %

Skader under transport av slaktekylling og kalkun

	2021	2022	2023	2024
Slaktekylling: Vinger i klem	0,00071 %	0,00081 %	0,00129 %	0,00186 %
Slaktekylling: Hoder i klem	0,00028 %	0,00028 %	0,00012 %	0,00011 %
Kalkun: Vinger i klem	-	0 %	0,00040 %	0,00036 %
Kalkun: Hoder i klem	-	0,00043 %	0,00079 %	0,00128 %

Velferdsparametre for slaktekylling

Slaktekylling	2021	2022	2023	2024	Mål for 2024
Dødelighet, totalt, % av innsatte, registrert på gård ¹	2,55%*	2,64 %*	2,66 %	2,16 %	Under 2,5%
Dødelighet, første uke, % av innsatte ¹	0,81%*	0,93 %*	0,86 %	0,7 %	Under 0,8 %. Viktig indikator på helsestatus fra rugeri og oppstartrutiner på gård
Tråputescore (% andel med beste score (A))	96,1 %	96,6 %	98,1 %	97,6 %	Høyest mulig andel med beste score
Kasserte på slaktelinje pga. sykdom og kvalitetsavvik	1,37 %	2,05** %	2,18 %	1,48 %	Under 1,2 %. Viktig indikator for dyrehelse på populasjonsnivå.
Kassert pga ascites	0,46 %	0,70 %**	0,66 %	0,49 %	Under 0,5 %

¹ Historisk sett har dødelighet på slaktekylling blitt rapportert som et uvektet snitt fordi man kun har hatt tilgang på eldre og mindre automatiserte systemer. Dette har man fortsatt med selv om bedre systemer har kommet på plass, med en tanke om å ha sammenlignbare tall over tid. Nortura mener at det er mest korrekt å rapportere samlet dødelighet for hele produksjonen som et vektet snitt, og har fra 2024 tatt i bruk dette.

* Tallene er fra perioden uke 1 – 48 i 2021. Dataangrepet mot Nortura har umuliggjort datafangst for de siste 4 ukene i 2021. Tallene for 2022 mangler også noe data pga. dataangrepet.

** I 2022 er tallene fra uke 35-52 pga dataangrepet i Nortura, og er derfor ikke representative for hele året. Sesongeffekter gjør at tallene ikke er direkte sammenlignbare med tidligere års tall.

*** Registrert på 179 utvalgte innsatt

Nortura skjerpet målet for total dødelighet i 2023 fra 3 % til 2,5 %. I 2024 har det vært en nedgang i total dødelighet på gård. En årsak til differansen er at de forutgående årene var preget av et utbrudd av infeksjøs bursasjuka i perioden høsten 2022 til våren 2023. Lav forekomst av tarmrelatert sykdom, og generelt svært god kvalitet på kyllingen, har også hatt en betydning på redusert dødelighet.

Kassasjonstallene er også redusert fra 2023 til 2024. Siden høsten 2023 har Nortura gjennomført et større, internt prosjekt for å redusere antallet kassasjoner på slaktekylling. Prosjektet har vært svært vellykket, og rådgivingsarbeidet som er gjort ute hos produsentene med tanke på å redusere kassasjoner, vil ha en effekt

også på total dødelighet. Nortura vil fortsette å jobbe systematisk med produsenter som har flere kassasjoner enn våre interne krav/grenser i 2025.

Førsteukedødeligheten har gått noe ned fra 2023. Økt fokus på en god oppstart i rådgivingsarbeidet ut mot produsentene, samt god kvalitet på kyllingen er viktige bidragsyttere her. Andel med beste score (A) på tråputevurdering ved slakt holder seg stabilt høyt, på tross av at øvre grense for A ble senket fra 80 til 60 i 2024. Videre innskjerping kommer i 2025, med en øvre grense på 40 for å oppnå score A.

Velferdsparametre for kalkun

Tabellen viser ulike velferdsparametre for kalkun:

Kalkun	2021	2022	2023	2024	Mål
Dødelighet, totalt, % av innsatte, registrert på gård	5,21 %	5,5 %	8,8 %	6,4 %	4,5 %
Dødelighet, første uke, % av innsatte	1,39 %	1,7 %	2,19 %	1,54 %	1 %
Tråputescore (% andel som ikke gir tetthetsreduksjon ipåfølgende innsatt)	76,7 %	94,2 %	92,9 %	100 %	Høyest mulig andel med beste score
Kasserte, høner, %	1,41 %	1,52 %	1,63 %	1,48 %	1,3 %
Kasserte, haner, %	3,90 %	3,59 %	3,67 %	3,24 %	3,5 %

Tallene for dødelighet hos kalkun har hatt en nedgang fra 2023 til 2024. Økningen i tilfeller av kråsbetennelse og nekrotiserende enteritt som man så i forbindelse med utfasingen av fôrtilsetningsstoffet monensin, har hatt en fallende kurve i 2024. En grunn til dette antas å være at produsentene har blitt mer erfarne med monensin-fri produksjon, og de tiltak som kreves for å forebygge tarmsykdom. Dette innebærer blant annet overvåking av koksidieltall og svakere fôring i utsatte perioder.

I 2024 var det ingen kalkunflokker som fikk en tråputescore som førte til reduksjon i dyretetthet (score > 150). Som en følge av dette vil Nortura i samarbeid med Animalia skjerpe inn kravene til tråputescore i dyrevelferdsprogrammet på slaktekylling fra siste halvdel av 2025. Dette betyr at dagens terskel på 150 vil bli senket til et lavere nivå.

Arbeid for å utvikle velferden til slaktekylling og kalkun

Nortura deltar i flere forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos slaktekylling og kalkun. Nedenfor gis det en kort beskrivelse av noen utvalgte pågående prosjekter:

- **Foreldrevelferd** er et fireårig prosjekt ledet av Animalia som skal jobbe med dyrevelferden til avlssdyrene i slaktekyllingproduksjon. Prosjektet har blant annet undersøkt vagler, miljøberikelser og effekt av lyskilder for å kunne tilby et godt miljø tilpasset dyras egne behov. Prosjektet skulle vært avsluttet i 2024, men er forlenget ut i 2025 for å se nærmere på årsaker til sårdannelser hos rugeeggghøner. Prosjektet er finansiert av forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.
- **TeiCon**. Prosjektet skal kartlegge hvilke koksidietyper som finnes i norsk kylling- og kalkunproduksjon, både under normale forhold og ved tarmsykdom. Målet er en kunnskapsbasert tilnærming til fjørfeproduksjon uten bruk av koksidiostatika. Forskningsprosjektet er ledet av Veterinærinstituttet og er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.
- **GizMo**. Forskningsprosjektet er ledet av Veterinærinstituttet, og skal gi ny kunnskap om risikofaktorer og aktuelle forebyggende tiltak ved kråsbetennelse hos kalkun. Forekomsten av kråsbetennelse har økt etter overgang til monensin-fri produksjon, og prosjektet har stor betydning for dyrevelferden. Prosjektet er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.

Overgang til sakterevoksende kylling

Nortura besluttet høsten 2023 å fase ut hurtigvoksende kylling. Overgangen til sakterevoksende kylling er et omfattende arbeid som involverer hele vår verdikjede - fra rugeri til kunde. Vi kommer derfor til å bruke nødvendig tid til å sikre at overgangen blir gjort på en så god og riktig måte som mulig for alle parter. De første volumene med sakterevoksende kylling fra Nortura blir tilgjengelig i butikk våren 2025. I løpet av året vil andelen sakterevoksende kylling som blir solgt under PRIORmerket være stigende.

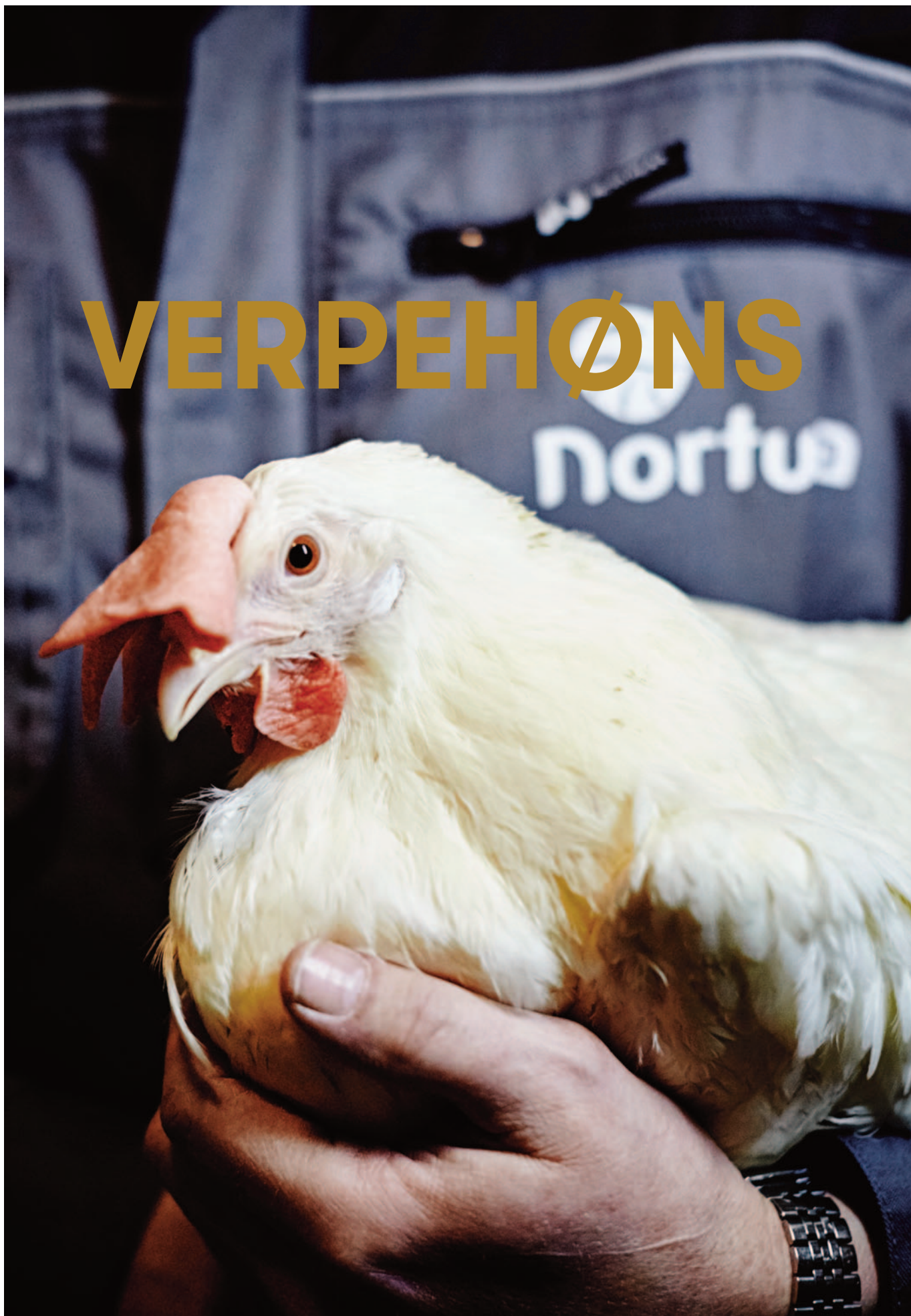
Vi har valgt å teste hybrid Rustic Gold da vi tror denne vil gi best resultater. Hybrid Rustic Gold har ECC (European Chicken Commitment)-godkjenning og foreldredyrene er begge sakterevoksende og av tilnærmet lik størrelse. Endelig beslutning om hybrid vil bli tatt i løpet av 2025. Vi vil parallelt med utrulling jobbe aktivt med å redusere påvirkningen på klima/miljø.

Uakseptabel behandling av avlssdyr

Det svenske programmet «Uppdrag Granskning» avslørte høsten 2023 tilfeller med uakseptabel behandling av dyr hos avlsselskapet Aviagen Swechick i Sverige. Nortura importerer rugeegg fra selskapet, og rugeeggene klekkes i Norge til foreldredyr. Disse dyrene gir opphav til norske slaktekyllinger. Etter avsløringene i «Uppdrag Granskning» har Nortura forsterket leverandøroppfølgingen av selskapet.

Nortura gjennomfører jevnlig revisjoner hos avlsselskapet som leverer rugeeggene som klekkes som foreldredyr i Norge. Siste revisjon ble utført i slutten av 2024. Revisjonen viste at selskapet har gjort store forbedringer med tanke på kompetanseheving på dyrevelferd hos sine ansatte. I den sammenheng har de iverksatt gode rutiner for korrekt bedøving og avliving av dyr, samt økt bruken av miljøberikelser i produksjonen.

VERPEHØNS

I overkant av 99 % av verpehønene i Norturas verdikjede holdes i frittgående systemer, mens under 1 % er i miljøinnredning, det vil si innredede bur hvor hønene går i grupper på 7 til 42 høner.

Alle egg som går til varemerket Prior kommer fra frittgående eller økologiske høner.

Frittgående høner beveger seg fritt i hønsehuset, og har tilgang til vaglepinne, verpekasse og mulighet for strøbading. Høner i økologisk drift har det på samme måte som frittgående, bortsett fra at de har litt større plass, har mulighet til å gå ut og at de spiser økologisk dyrket fôr. Høner i miljøinnredning har tilgang til vaglepinne, verpekasse og strøbad.

For frittgående høner i Norge er arealkravet maksimalt 9 høner per kvadratmeter bruksareal. I økologisk drift er arealkravet 6 høner per kvadratmeter bruksareal. Ordinær levealder for verpehønsflokker er 78 uker, men en del flokker går lenger enn dette.

Egne trivselstiltak bidrar til god dyrevelferd

Alle frittgående høner som leverer egg til Prior, skal ha tilgang til trivselstiltak fordi det bidrar til bedre velferd hos hønene. Trivselstiltak sysselsetter hønene og stimulerer til naturlig adferd. Nortura-standard for trivselstiltak til verpehøns innebærer at hønene har tilgang til hakkestein, helt korn, kråsstein, grov kalkstein og leker.

Helt korn og hakkestein er tiltak som sikrer at høna får utløp for sitt naturlige behov for å hakke. Hele 2/3 av tiden høna hakker i bakken, er høna kun ute etter å rote i strø og undersøke omgivelsene. Også hakkesteiner, som i tillegg inneholder mineraler, tilfredsstiller hønens hakkebehov.

Med jevne mellomrom settes det inn gjenstander, for eksempel tomme småesker, som hønene flytter rundt og som bidrar til utforsking og lek.

Kråsstein og grov kalkstein gir også høy sysselsetting, i tillegg til å bidra til en sterk og velfungerende muskelt mage – som igjen gir sunne høner. Kalksteinen er også med på å gi god beinstyrke og sterke eggeskall.

Dyrevelferdsprogram for verpehøns

Dyrevelferdsprogrammet for verpehøns ble startet opp 1. januar 2020. Hovedformålet med dyrevelferdsprogrammet er å sørge for dokumentert, god dyrevelferd hos verpehøns.

Programmet omfatter blant annet krav om registrering av produksjonsdata og velferdsregistreringer på gården. Dette er antall dyr innsatt i fjørfehuset, dødelighet, dødelighetsårsaker og andre hendelser knyttet til dyrehelse og dyrevelferd.

Programmet krever at alle bønder med verpehøns skal delta på kompetansekurs i håndtering og avlving av verpehøns. Årsak til at produsentene skal ha kompetanse på avlving er å sikre at avlving av sjuke/skadde dyr i løpet av innsettet skjer på korrekt måte. Det er også krav om minst ett veterinærbesøk per innsett der helse- og velferdsforhold i hønseflokkene skal undersøkes. Deltakere i programmet skal også gjennomføre årlig egenrevisjon og gjennomgå ekstern revisjon i regi av Kvalitetssystem i landbruket hvert 3. år.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos verpehøns

Dyrevelferdsstandard: Nortura stiller krav om deltakelse i KSL og Dyrevelferdsprogram for verpehøns. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris.

Oppstallingsforhold

- 99 % av verpehøns som leverer egg til Nortura holdes i frittgående systemer.
- Alle Norturas verpehøns i frittgående systemer har tilgang til miljøberikning gjennom Priors standard for trivselstiltak for verpehøns.
- 5 % av Norturas verpehøns har tilgang til uteareal (økologisk).

Rutinemessige kirurgiske inngrep

Det er forbudt å fjerne kroppsdeler på fjørfe i Norge.

- Ingen av Norturas verpehøns blir nebbtrimmet.
- Ingen av Norturas verpehøns har gjennomgått tåklipping.
- Ingen av Norturas verpehøns blir vingeklippet.

Slaktning av verpehøns

I 2024 slaktet Nortura ingen verpehønsflokker. Tidligere ble et fåtall verpehønsflokker slaktet. Det er påbudt å bedøve fjørfe før de avlives. All bedøving før slaktning skjer med bruk av CO₂ i et flerfase-system.

Transporttider og transportdødelighet verpehøns

	2021	2022	2023	2024
Transporttid	4 timer og 21 minutter	4 timer og 4 min	3 timer og 59 min	Nortura slaktet ikke verpehøns i 2024
Dødelighet under transport	0,056 %	0,035 %	0,067 %	

Velferdsparametre for verpehøns

	2020	2021	2022	2023	2024	Mål
Dødelighet* til 76 ukers alder frittgående konvensjonelt	4,5 %	3,9 %	4,3 %	-	-	Under 4 %
Dødelighet til 76 ukers alder miljøinnredning	1,9 %	2,0 %	**	**	**	Under 2 %
Dødelighet* til 76 ukers alder økologisk produksjon	4,5 %	5,4 %	5,4 %	-	-	Under 5 %
Andel besetninger med deltakelse Norturas eggkontroll (grunnlaget for å hente ut velferdsregistreringer) ***	65 %	80 %	35 %	-	-	90 % i løpet av 2022, 100 % i løpet av 2023

*Dødelighet: Til 76 ukers alder som registrert i Norturas eggkontroll. For 2023 mangler tallene for dødelighet på grunn av ettervirkninger av dataangrepet mot Nortura i 2021

**Det er for få innsett i miljøinnredning til at det kan beregnes et gjennomsnitt

***Deltakelse eggkontroll: Antall innsett som har fullført registreringer til 71 ukers alder i prosent av de som kunne ha fullført til 71 ukers alder. For 2022 er tallet svært lavt på grunn av manglende mulighet for registreringer etter dataangrepet. Tallene for deltakelse i eggkontrollen for 2023 og 2024 mangler på grunn av ettervirkninger av dataangrepet mot Nortura i 2021.

Arbeid med dyrevelferd hos verpehønene

Nortura deltar i forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos verpehøns.

Oppalshøna er et 4-årig forskningsprosjekt som startet opp i 2024. Hovedmålet med prosjektet er å bidra til robuste verpehøner med god fjørdrakt gjennom å optimalisere miljø og management i oppalsperioden. Her skal man blant annet se på effekt av strø og miljøberikelser i oppalsperioden, samt utvikle et kunnskapsgrunnlag på helse hos unghøner. Nortura deltar i prosjektet der Animalia har prosjektledelsen. Prosjektet er finansiert av Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri. Oppalshøna er en forlengelse av prosjektet velferdshøna som ble avsluttet ved utgangen av 2023.

Nortura har et eget rådgiverteam med spesialkompetanse bestående av både veterinærer, etolog og sivilagronomer. Norturas rådgiverteam jobber løpende med å øke kunnskap hos eggprodusentene om dyrevelferd og dyrehelse gjennom Norturas fjørfeskole, fagmøter og gårdsbesøk.

Nortura har etablert rutiner for å fange opp flokker som har risiko for dårlig dyrevelferd. Rådgiverteamet bruker data og informasjon fra verdikjeden for å avdekke mulige dyrevelferdsutfordringer, slik at dette kan følges opp ut mot bonden.

Kjønnsortering av rugeegg

Nortura har som første eggleverandør i Norden tatt i bruk kjønnsortering av rugeegg. Dette innebærer at man kan identifisere kjønn på kyllingene tidlig i rugeprosessen, istedenfor etter klekking som har vært praksis fram til nå. Målet er å etablere en ny standard for rugeeggproduksjon for verpehøns. Ved bruk av slik teknologi vil man unngå at millioner av hanekyllinger avlives etter klekking. I løpet av 2025 er målet at alle egg fra merkevaren PRIOR skal være produsert av høner som er kjønnsortert på denne måten.

STORFE

Storfenæringen kan deles inn i melkeproduksjon og kjøttproduksjon. I melkeproduksjon er det rasen Norsk rødt fe som dominerer. Rasen utmerker seg fordi den er en god kombinasjonsrase for både kjøtt og melk. Ca. 70 prosent av norsk storfekjøtt kommer fra denne delen av næringen. De resterende 30 prosent er basert på ammekudrift. De vanligste rasene er Charolais, Simmental, Aberdeen Angus, Hereford og Limousin. De går ofte under fellesbetegnelsen kjøttfe. En kjøttfeku får i gjennomsnitt tre til fire kalver. Kalvingen skjer i hovedsak fra januar til mars, og kua går sammen med kalven i rundt åtte måneder.

Mosjon

Mens de aller fleste storfe i ammekuproduksjon holdes i løsdriftssystemer, det vil si at de kan gå fritt rundt, skjer melkeproduksjon både i løsdriftsfjøs og i båsfjøs. I 2020 var det 35% av alle storfe som fortsatt stod i båsfjøs. Fra 2034 har myndighetene vedtatt at alle storfe skal holdes i løsdriftssystemer. Norske kyr og kalver mosjonerer minimum 8 uker i året ute i friluft.

Dyrevelferdsprogram for storfe

Dyrevelferdsprogrammet for storfe startet opp i 2022. Besetninger på over 10 dyr skal delta i dyrevelferdsprogrammet for storfe. Nortura mener at dette er et viktig verktøy for at bonden kan jobbe med å utvikle dyrevelferden i egen besetning.

Dyrevelferdsprogrammet tar utgangspunkt i regelverket og skal dokumentere status og regelverksetterlevelse, samt ivareta og forbedre dyrevelferd og dyrehelse i norske storfebesetninger. Programmet omfatter sjekkpunkter for adferd og oppstalling, fôring og helse, smittevern mm.

Under besøket skal veterinæren gå gjennom hele storfebesetningen sammen med produsenten, og spørsmål om utvalgte velferdsindikatorer skal besvares og dokumenteres i et samarbeid mellom veterinær og produsent. Eksempler på slike dyrebaserte indikatorer er renhet, hold og halthet. Veterinær og produsent vil i samarbeid finne forbedringsområder. Det skal gjennomføres veterinærbesøk med gjennomgang av besetningen hver 16. måned.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos storfe

Dyrevelferdsstandard: Nortura stiller krav om deltakelse i KSL og Dyrevelferdsprogrammet for storfe (DVP). Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppgjøret og kan ikke levere til Nyt Norge eller Gilde merkevarer.

Rutinemessige kirurgiske inngrep

- Det er forbudt å kupere storfehaler i Norge. Ingen av storfe levert til Nortura gjennomgår systematisk halekupering.
- Avhorning og nødvendig kastrering skal utføres av veterinær, og det skal brukes bedøvelse og langtidsvirkende smertebehandling.

Bedøving før slaktning av storfe

Det er påbudt å bedøve storfe før de avlives. 100 % av storfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning.

	2021	2022	2023	2024
Back up bedøving	Ikke	0,12 %	0,32 %	0,24 %
storfe slaktet hos tilgjengelige Nortura	tall			

Transporttider og transportdødelighet storfe

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. Tabellen under viser utviklingen av reisetider og transportdødelighet for storfe.

	2021	2022	2023	2024
Gjennomsnittlig reisetid	3 timer 42 min	3 timer 41 min	3 timer 20 min	3 timer 27 min
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,78 %	0,42 %	0,45 %	0,61 %
Transportdødelighet, % døde*	0,001 %	0,001 %	0,001 %	0,003 %

Både andel ung okse med slaktevekt < 250 kg og andel skitne slaktedyr inngår i datagrunnlaget som er en del av Norturas rutine for oppfølging av dyrevelferd. Disse parameterne kan være en indikasjon på mangelfull dyrevelferd i besetningen

	2021	2022	2023	2024	Mål
Andelen ung okse med slaktevekt under 250 kg	8,7 %	9,4 %	12,4 %	-	< 7 %
Antall hendelser av storfeleveranser med slaktetilvekst under 350 gram pr dag i gjennomsnitt for ung okse	-	-	-	55	60
Andel skitne slaktedyr	4,2 %	7,9 %	7,5 %	5,9 %	
Andel skitne slaktedyr kategori 1	-	-	-	2,8 %	
Andel skitne slaktedyr kategori 2	-	-	-	3,1 %	

Utfordrende værforhold, mangel på flis til strø og krevende grovfôrsesonger er forhold som har hatt betydning for andelen skitne slaktedy de to siste årene. Nortura har fulgt opp enkeltbesetninger og gjennomført informasjonstiltak til alle storfeleverandører for å snu utviklingen i forekomsten av skitne slaktedy. Nortura følger også opp tilfeller med skitne slaktedy med økonomiske trekk og rådgivning. I 2024 økte det økonomiske trekket for dyr som ble klassifisert i kategori 2 fra 900,- til 1100,-. Hensikten med å øke det økonomiske trekket, er å redusere antall svært skitne dyr som leveres til slakteriet. Vi ønsker også at dette skal virke forebyggende, slik at bonden gjennomfører tiltak ute i besetningene for å holde dyrene rene, og øke dyrevelferden.

I 2025 er det bevilget penger til et forskningsprosjekt (Cleanbulls) som bla. skal se på årsaker og mulige tiltak knyttet til problemstillingen skitne slaktedy. Animalia er prosjekteier og Nortura deltar i prosjektet.

Andel unge okser viste en klar økning i 2023. En viktig årsak til økningen er den krevende førsituasjon i 2023 hvor storfeleverandørene har tilpasset seg redusert fôrgrunnlag med å slakte ut deler av besetningen tidligere. Parameteren angir totalt antall slaktedy i kategorien ung okse under 250 kg, men reflekterer ikke slaktevekt sett opp mot alder, noe som er en del av vurderingsgrunnlaget for om det kan være dyrevelferdsmessige utfordringer. Nortura har fra 2024 derfor erstattet andel ung okse under 250 kg med en parameter for tilvekst som rapporteringsgrunnlag.

I 2024 har vi hatt et stort utbrudd av sykdommen Blåtunge på Sørlandet og i sørlige deler av Rogaland. Sykdommen er en virussykdom som smitter via sviknott. I tillegg til produksjonstap, kan sykdommen gi alvorlige symptomer og lidelse hos dyrene. Det foregår et omfattende arbeid med å hindre smittespredning.

Arbeid for å utvikle velferden til norsk storfe

Nortura har ulike forsknings- og utviklingsprosjekter som berører velferd hos storfe. Nedenfor gis det noen eksempler på prosjekter som også berører dyrevelferd:

- **Diginostics.** Forskningsprosjektet skal videreutvikle diagnostikk på klauvsjukdommer hos blant annet storfe. Smittsomme klauvsjukdommer har fått økende betydning de siste årene og er en velferdsutfordring. Animalia er prosjektansvarlig. Finansiering er fra Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.

Sammen med resten av næringen jobber Nortura for å utrydde forekomst av uønskede mutasjoner av blant annet dobbeltmuskulatur i norsk storfeavl. Dobbeltmuskulatur kan være negativt for dyrevelferden.

SMÅFE

A photograph of two white sheep with thick woolly coats standing on a rocky outcrop. They are drinking from a black cylindrical water dispenser mounted on a metal pole. The sheep have green ear tags. The background is a blurred landscape of rocks and vegetation under a bright sky.

De fleste norske sauer og lam beiter i utmarka om sommeren. Sauebøndene har jevnlig tilsyn med dyra, for å sjekke at alt er som det skal.

Sauene som ikke blir slaktet mens de er lam, flyttes stort sett innendørs i vinterhalvåret. Gjennomsnittlig levealder for en sau er rundt fire år. I Nortura har vi tett dialog med sauebøndene våre. Vi gir råd og veiledning om alt fra føring, avl, Sauekontroll, økonomi og generell drift, lamming, øremerking og klipping.

I 2024 har vi hatt et stort utbrudd av sykdommen Blåtunge (virus-sykdom) spesielt på Sørlandet og sørlige deler av Rogaland. Sykdommen rammer drøvtyggere, og spres med sviknott. Sykdommen kan gi betydelig lidelse for dyrene, og i verste fall være dødelig. Det foregår et omfattende arbeid for hindre at smitten spres til større geografiske områder.

Dyrevelferdsprogram for sau

I siste del av 2023 startet dyrevelferdsprogrammet for sau opp. Planleggingen har pågått i lang tid og utrulling av programmet foregår over flere år. Alle som har over 30 vinterfôra sau ved telling 1. mars året før inkluderes i første runde. Dette omfatter ca. 93 prosent av all sau og ca. 69 prosent av alle besetninger. Fra 2028 er målet at alle som leverer slakt og søker om produksjonstilskudd for sau, skal omfattes av dyrevelferdsprogrammet. Produsenter som har færre enn 30 vinterfôra sau, og som ikke ønsker å vente til 2028, vil kunne være med på frivillig basis allerede fra 2023.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparametere hos småfe

Dyrevelferdsstandard: Nortura stiller krav om deltakelse i KSL. Bønder som ikke deltar, får trekk i pris på slakteoppkjøret og kan ikke levere til Nyt Norge eller Gilde merkevarer.

Når alle besetninger er innrullet i dyrevelferdsprogrammet skal de ha gjennomført kurs om atferd og velferd for sau, og en første veterinærgjennomgang. Veterinærgjennomgangen skal gjentas minst hver 18. måned.

Mattilsynet gjennomførte en tilsynskampanje rettet mot dyrevelferd i småfehold høsten 2023. Tilsynskampanjer er rettet mot identifiserte risikobesetninger. Kampanjen avdekket noen alvorlige funn i enkelte dyrehold som ble kontrollert, deriblant hos produsenter som leverer til Nortura. Dette har resultert i avvikling og ekstra oppfølging i noen av dyreholdene.

Rutinemessige kirurgiske inngrep

- Det er forbudt å kupere småfehaler i Norge. Ingen småfe levert til Nortura gjennomgår systematisk halekupering.
- Avhorning og nødvendig kastrering skal utføres av veterinær og det skal brukes bedøvelse og langtidsvirkende smertebehandling.

Bedøving før slaktning av småfe

Det er påbudt å bedøve småfe før de avlives. 100 % av småfe i Norturas verdikjeder skal bedøves før avlivning.

	2021	2022	2023	2024
Back up bedøving småfe slaktet hos Nortura	Ikke tilgjengelige tall	0,90 %	0,34 %	0,39 %

Transporttider og transportdødelighet småfe

I Norge var maksimal reisetid for dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates inntil 11 timer transport i situasjoner der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. I tabellen under vises utviklingen av reisetider og transportdødelighet for småfe.

	2021	2022	2023	2024
Gjennomsnittlig reisetid	3 timer 36 min	3 timer 39 min	3 timer 30 min	3 timer 37 min
Transporter > 8 timer i % av antall transportert	0,24 %	0,71 %	1,16 %	1,10 %
Transportdødelighet, % døde*	0,004 %	0,004 %	0,007 %	0,006 %

Velferdsparametre småfe

	2021	2022	2023	2024	Mål
Andel magre lam 1 og 1-	1,97 %	1,37 %	1,13 %	0,9 %	Mindre enn 0,7 % anmerkninger for andel magre lam
Andel skitne slaktedyrlam/sau	0,4 %	0,4 %	0,5 %	0,6 %	Mindre enn 0,3 % skitne småfe

Andel magre lam viser fortsatt en positiv utvikling. Andel skitne slaktedyrligger over målet på 0,3 % og viser en svak økning fra 2023. Nortura følger opp tilfeller med skitne slaktedyrl med økonomisk trekk og rådgivning.

Arbeid for å utvikle velferden til norsk småfe

Nortura har ulike forsknings- og utviklingsprosjekter som omhandler velferd hos småfe. Nedenfor gis det noen eksempler på prosjekter som også berører velferd:

- **Sau 360** - en digital «skole» for småfebønder, der dyrevelferd vil være et viktig tema. Dyrevelferdsdelen i Sau 360 inngår fra 2024 som det obligatoriske kurset i dyrevelferdsprogrammet for sau.
- **Diginostics**. Forskningsprosjektet skal videreutvikle diagnostikk på klauvsjukdommer hos blant annet sau. Smittsomme klauvsjukdommer har fått økende betydning de siste årene og er en velferdsutfordring. Animalia er prosjektansvarlig. Finansiering er fra Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri.

TRANSPORT

Dyrevelferd transport alle dyrearter

I denne delen av rapporten har vi sammenfattet dyrevelferdsparametere for alle dyreartene. Nortura har slakterier over hele landet og gjennomfører både korte og lenger transporter. I tillegg til å kjøre dyr inn til Norturas slakterier, organiserer Nortura transporter av livdyr mellom bønder.

I Norge er maksimal reisetid for firbeinte dyr til slakt 8 timer, med unntak for Nordland, Troms og Finnmark der det tillates reisetid inntil 11 timer fra områder der det ikke lar seg gjøre å transportere dyr inn til slakteriet på under 8 timer. For fjørfe setter regelverket en maksimal reisetid til slakteri på 12 timer.

Dyretransportsjåfører skal ha kompetansebevis

Det er krav om at dyretransportsjåfører skal ha kompetansebevis. Det innebærer at de skal ha gjennomgått spesialtilpasset opplæring i hvordan ivareta dyr og dyrevelferden under transport.

Etter ønske fra Nortura er det også etablert en felles bransjeordning for obligatorisk etterutdanning for dyretransportsjåfører. For Nortura er det viktig at de som jobber med dyr på oppdrag fra konsernet får jevnlig kunnskapsoppdateringer slik at de kan følge opp dyrevelferden på en god måte.

Strengt krav til transportdyktighet

Det er bare dyr som er transportdyktige som kan bli transportert. Dyreeieren er ansvarlig for å vurdere om dyret er transportdyktig, i tillegg skal sjåføren også vurdere dette og avvise dyr som blir vurdert til ikke å være transportdyktige. Mattilsynet har utarbeidet

en veileder for bedømmelse av transportdyktighet. Nortura har også tatt initiativ til at det har blitt laget et digitalt kurs for bonden om krav til transportegnethet og ivaretagelse av dyrevelferd ved lasting/lossing og transport. For Nortura er det viktig at bonden har god kunnskap om hva som kreves for å ivareta dyrevelferd under transport.

Dersom et dyr har et avvik som gjør at det må tas særskilte hensyn under transporten, skal bonden melde fra til slakteriet slik at transporten blir tilrettelagt for dyret. Tiltak kan for eksempel være ekstra bruk av strø og/eller at dyret får mer plass på bilen.

Utvikling og status for viktige dyrevelferdsparemetere ved transport

Nortura bruker Etisk regnskap for å revidere utførelsen av dyretransporter til slakteri. Etisk regnskap revisjoner utføres av Animalia som en tredjepart. Etisk regnskap tar utgangspunkt i regelverkskrav.

I Etisk regnskap gis det karakterer på en skala fra A til D. Det er også definert «knock out»-punkt. Avvik på «knock out»-punkt innebærer at det automatisk gis karakteren D, selv om det er toppscore på øvrige punkter. Nortura har hatt som mål å oppnå karakter A på transport.

Ved utgangen av 2024 hadde 83 % av «Etisk Regnskap» for Norturas transporter av 4-beinte dyr karakter A. 4% fikk karakter B, mens 13% fikk karakter D. Årsaken til karakteren D, har vært knyttet til enkelthendelser hvor årsaksanalyse og håndtering av avvik har vært mangelfulle. Karakteren for Etisk Regnskap for transport av fjørfe, er inkludert en felles karakter for forhold på gård, transport og slakteri. Denne rapporteres i kapitlet om dyrevelferd på slakteriet.

Gjennomsnittlig reisetider slaktedyr

	2020	2021	2022	2023	2024
Storfe	3 timer 36 min	3 timer 42 min	3 timer 41 min	3 timer 20 min	3 timer 27 min
Småfe	3 timer 48 min	3 timer 36 min	3 timer 39 min	3 timer 30 min	3 timer 37 min
Svin	2 timer 42 min	3 timer	3 timer 16 min	3 timer 9 min	3 timer 15 min
Kylling	2 timer 2 min	2 timer 6 min	2 timer 14 min	2 timer 18 min	2 timer 6 min
Kalkun	1 time 38 min	1 time 51 min	1 time 37 min	1 time 36 min	1 time 36 min
Høner*	-	1 time 41 min	2 timer 2 min	2 timer 5 min	Ikke slaktet verpehøner i 2024

* Inkluderer både verpehøner og foreldrehøner til slaktekylling. Nortura slaktet ikke verpehøns i 2024

Transporter > 8 timer i % av antall transportert

Tallgrunnlaget inkluderer også transporter der det er tillatt å utvide reisetid i Nordland, Troms og Finnmark.

	2020	2021	2022	2023	2024
Storfe	0,49 %	0,78 %	0,42 %	0,45 %	0,61%
Småfe	0,82 %	0,24 %	0,71 %	1,16 %	1,10 %
Svin	0,34 %	0,58 %	0,94 %	0,87 %	0,87 %

Transportdødelighet (% døde)

Tall fra 2019 for storfe, småfe og svin inneholder dødelighet under transport og oppstalling på slaktefjøs. Fra 2020 inneholder tallgrunnlaget kun dødelighet under transport.

	2020	2021	2022	2023	2024
Storfe	0,003 %	0,001 %	0,001 %	0,001 %	0,003%
Småfe	0,004 %	0,004 %	0,004 %	0,007 %	0,006 %
Svin	0,008 %	0,016 %*	0,008 %	0,007 %	0,004 %
Kylling	0,068 %	0,075 %	0,068 %	0,097 %	0,062 %
Kalkun	0,026 %	0,053 %	0,023 %	0,027 %	0,029 %
Høner**	-	0,041 %	0,025%	0,044 %	-

*Ulykke på Vega hvor et vogntog tippet. 109 gris døde/ble avlivet på stedet.

**Inkluderer både verpehøner og foreldrehøner til slaktekylling. Nortura slaktet ikke verpehøns i 2024.

Transportskader

Nortura registrerer transportskader på firebeinte dyr, men har ikke en standardisert oversikt over dette p.t. Det vil jobbes med å utvikle dette.

Andel vinger i klem i transportkassen

	2021	2022	2023	2024
Slaktekylling	0,00071 %	0,00081 %	0,00107 %	0,00186 %
Kalkun	-	-	0,00028 %	0,00036 %
Høner*	-	0,002 %	0 %	-

*Inkluderer både verpehøner og foreldrehøner til slaktekylling ved Nortura Elverum. Nortura slaktet ikke verpehøner i 2024.

SLAKTERIET

Dyrevelferd på slakteriet

Nortura har 12 slakterier som slakter firbeinte dyr. Nortura sitt fjørfe-slakteri på Elverum ble lagt ned i 2024. Per 1.1.25 har Nortura derfor to slakterier som slakter fjørfe.

Det er fastsatt regler for hvordan dyr skal håndteres i slakterier. Mattilsynet fører tilsyn med reglene og er til stede i slakteriet så lenge slakting pågår. Alle dyr blir kontrollert av Mattilsynet før og etter avliving.

Krav til dyrevelferd på slakteri i regelverket:

- Personell som håndterer levende dyr i slakteri, skal ha kompetansebevis. Det innebærer at de skal ha gjennomgått spesialtilpasset opplæring i hvordan ivareta dyr og dyrevelferden i slakterier.
- Hvert slakteri skal ha en dyrevelferdsansvarlig, som har et spesielt ansvar for dyrevelferden i anlegget og dokumentasjonen av den, og skal varsle hvis noe ikke er som det skal.
- Slakteriet skal ha standardiserte rutiner for avliving og alle andre aktiviteter som angår dyr på slakteriet.
- Det stilles krav til håndteringen og oppstillingen av dyrene i slakteriet og til utformingen av lokalene og utstyret som dyrene kommer i kontakt med.
- Det er forbudt å håndtere dyrene med slag eller spark eller dra dem etter hode, ører, bein, hale eller pels.
- Alle dyr skal bedøves før avliving. Det er krav til metoder for bedøving og avliving, og det føres kontroll med bedøving og avliving av hvert dyr.
- Under avlesning av dyretransporten blir dyrevelferden rutinemessig undersøkt og vurdert for alle dyr. Er det dyr med særskilte behov, iverksettes tiltak.

Firbente dyr

Etter at slaktedyrene er lesset av på slakteriet, blir de stallet opp. Gris og småfe oppstalles i grupper i binger. Storfe oppstalles binger eller enkeltvis. Dyrene slaktes så raskt som mulig i den rekkefølgen de har kommet inn.

Unngå stress

Det er viktig for Nortura at dyrene opplever minst mulig stress i våre slakterier. Målet er at dyrene beveger seg frivillig, med minst mulig bruk av tvang. For å få til dette, benytter vi kunnskap om dyrearterne. Dyrearter med sterkt flokkinstinkt stalles opp og flyttes i grupper, og ikke enkeltvis, så langt det er mulig. Utformingen av oppstillingsarealer og drivganger er tilpasset dyreartens atferd. Vi unngår unødige forstyrrelser som dyrene reagerer på, som skarpe farger og lyder, sjenerende lys og brå overganger og vinkler i

drivganger. Bruk av elektrisk drivstav skal unngås så langt det er mulig, og er ikke tillatt brukt på småfe. I Nortura tillater vi det heller ikke på gris, selv om regelverket åpner for det. Det er helt forbudt å bruke drivstav ved på- og avlesning av dyrebilen.

Fjørfe

I Norturas fjørfe-slakterier leses fuglene av dyretransporten i kassene de har blitt transportert i. I mottaksområdet hvor dette foregår, er lys- og lydforholdene tilpasset for å redusere stress hos dyrene. I mottaket får dyrene mulighet til å roe seg en stund i kassene. Deretter føres kassene med dyrene inn i gasstunnelen for bedøving.

Metoder for bedøving og avliving

Regelverket stiller krav til bedøving og avliving av dyr i slakterier. Ikke alle avlivingsmetodene gir umiddelbart bevissthetstap, og derfor bedøves alle dyr før avliving. Dyret skal forbli bevisstløst og uten følesans til det dør. Bedøving kan gjøres på flere måter. På Norturas slakterier blir kylling og kalkun bedøvet med CO₂-gass, gris med CO₂-gass eller elektrisk strøm, småfe med elektrisk strøm og storfe med boltipistol mot pannen.

For hver bedøvmingsmetode er det særlige krav i regelverket til hvordan bedøvingen skal foregå. Effekten av bedøvingen av hvert eneste dyr kontrolleres for å sikre at det er helt bevisstløst før det avlives. Om effekten ikke er tilstrekkelig eller det er tvil, bedøver slakteren dyret på nytt.

Umiddelbart etter bedøving blir det bevisstløse dyret hengt opp-ned og avlivet ved avblødning. Avblødning på firbente dyr skjer ved at slakteren skjærer gjennom halspulsåren med en kniv, slik at blodet renner ut. På fjørfe skjer avblødningen ved at hodet kappes av med et skarpt verktøy.

Nortura har samme krav til dyrevelferd, bedøving og slaktemetode for hala-slakting som for annen slakting. Ved halal-slakting blir det lest en kort takknemlighetsbønn for dyret umiddelbart etter bedøving. For Nortura er det et ufravikelig krav at dyret skal være bedøvet før avliving.

Kunnskap og kompetansebygging

Det er krav om alle medarbeidere som håndterer levende dyr på Norturas slakterier skal ha deltatt på et obligatorisk opplæringsprogram og fått kompetansebevis fra Mattilsynet. For Nortura er faglig oppdatering av våre ansatte et viktig virkemiddel for å sikre god oppfølging av dyrevelferden.

Nortura har et nettverk for de dyrevelferdsansvarlige i våre slakterier. Nettverket har jevnlig møter for å bidra til erfaringsutveksling mellom de dyrevelferdsansvarlige, sikre kunnskapsdeling, faglig oppdatering og koordinering av oppfølging av konsernets rutiner og krav. I 2024 ble det avholdt 5 møter i nettverket, hvor et av møtene var et kompetansehevende kurs.

Arbeid for å utvikle dyrevelferden på slakteri

Det er viktig for Nortura at vi stadig utvikler oss på dyrevelferdsområdet. Vi er derfor pådrivere for og deltakere i utviklings- og forskningsprosjekter.

CO₂-bedøving av gris tillater at grisen kan drives gruppevis til bedøving uten tvang, noe som er dyrevelferdsmessig bra. Bedøvningsmetoden innebærer også liten risiko for menneskelige feil, høy sikkerhet for at grisene er bedøvet inntil døden inntreffer, og at det er enkelt å oppdage dyr som unntaksvis ikke er godt bedøvet. Imidlertid opptrer ikke bevissthetstapet umiddelbart når grisen eksponeres for CO₂-gassen og grisen kan kjenne et ubehag med kontakt med gassen frem til bevissthetstapet inntreffer. Dette har gitt grunnlag for kritikk mot metoden og det er etterspurt mer kunnskap.

Nortura er involvert i prosjektet «Dyrevelferd på slaktedagen - Stressfri CO₂ bedøving». Prosjektet undersøker og dokumenterer effekten av en stressreduert håndtering på grisenes innledende reaksjon på CO₂. I tillegg prøver prosjektet ut nye løsninger som øker velferden til grisene før og under CO₂ eksponering. Nortura bidrar i prosjektet, som den danske forsknings- og innovasjonsvirksomheten Teknologisk Institutt DMRI er ansvarlig for.

Dyrevelferdsparametere på slakteri

Etisk regnskap

Etisk regnskap er en omfattende, årlig revisjonsbasert gjennomgang av faktorer som kan påvirke dyrevelferd i slakteriet for å undersøke status og avdekke forbedringspunkter. I praksis observerer uavhengige veterinærer og dyrevelferdsspesialister håndteringen av dyrene på alle Norturas slakterier over flere dager, fra de hentes hos bonden og til de er avlivet.

Forbedringspunktene fra revisjonene legger grunnlaget for hvordan vi skal jobbe videre med dyrevelferd. Som et minimum skal vi følge regelverket for dyrevelferd, men arbeidet innebærer også forbedringer vi kan gjøre utover det som reglene krever. Målet er å få til en god utvikling, der vi hele tiden forbedrer dyrevelferden.

I Etisk regnskap gis det karakterer på en skala fra A til D. Det er også definert «knock out»-punkt. Avvik på «knock out»-punkt innebærer at anlegget automatisk får karakteren D, selv om anlegget har toppscore på øvrige punkter.

Det er satt et mål om at minst 80 % av slaktelinjene for firbeinte skal få karakter A, mens øvrige skal minst få karakter B innen 2025. Innen 2030 er målet at 90 % av slaktelinjene skal ha oppnådd karakteren A. I 2024 fikk 63 prosent av Norturas slaktelinjer for firbeinte slakte- dyr karakter A, 29 prosent B, ingen C og 8 prosent D, etter revisjon i Etisk Regnskap. Slaktelinjene med karakter D fikk karakteren etter utslag på et «knock out»-punkt, etter funn av tilfeller av mangelfull avvikshåndtering og på bedøving og avliving.

Etisk Regnskap karakter - linjer for firbeinte slaktedyr

	2020	2021	2022	2023	2024
A	26 %	27 %	36 %	64 %	63 %
B	67 %	62 %	48 %	32%	29%
C	0 %	8 %	0 %	0 %	0 %
D	7 %	3 %	16 %	4 %	8 %

For Norturas heleide slakterier for fjørfe settes en total karakter for både plukking, transport og slaktning. Av Norturas heleide slakterier for kylling fikk begge karakter B. For transport og slaktning av kalkun ble det oppnådd karakter A.

Dødelighet under oppstalling (% død under oppstalling) på Norturas slakterier

	2022	2023	2024
Storfe	0,00045	0,00046	0,00047
Småfe	0,0043	0,0059	0,0062
Gris	0,0048	0,0056	0,0031

Bedøving før slaktning

Det er påbudt å bedøve dyr før de avlives. 100 % av dyrene i Norturas verdikjeder bedøves før avliving. Nortura registrerer tilfellene der det brukes back-up bedøving. Back up-bedøving er å bedøve et dyr på nytt, når effekten av den primære bedøvingen av dyret ikke er god nok, eller det er tvil om den er god nok.

Utført back up bedøvelse i prosent av antall bedøvede dyr

	2022	2023	2024
Storfe	0,12	0,32	0,24
Småfe	0,90	0,34	0,39
Gris	0,51	1,01	0,53

Oppfølging av avvik knyttet til dyrevelferd

Gjennom vår avviksdatabase følger Nortura med på forekomst av type avvik som omhandler dyrevelferd. I 2024 ble det registrert 1380 avvik på dyrevelferd. Vi jobber med å forbedre rutiner og systemer for å registrere og følge opp avvik. En ny teknisk løsning for avviksregistrering er under arbeid, og dette vil gjøre at avvikene blir enklere å kategorisere og systematisere enn tidligere. Vi forventer at dette vil gi oss bedre oversikt over forbedringsområder, og dermed gi oss mulighet til å forbedre dyrevelferden. I løpet av 2024 har Mattilsynet fattet noen vedtak om overtredelsesgebyr knyttet til transportskader, bedøving og avliving. Disse sakene er alvorlige, og det er viktig å finne årsaken til slike hendelser, for å unngå at de gjentar seg.

Oppsummering

God systematikk i dyrevelferdsarbeidet gir resultater, og vi ser at antall halesår på gris har gått ned, dødelighet hos slaktekylling og transportdødelighet på gris er redusert. Mattilsynet har også gjennomført flere dyrevelferdsrevisjoner på våre slakterier i 2024 der resultatene overordnet sett er gode. Som en av Norges største kjøttprodusenter, har vi satset på opplæring, kompetanse og forskning innen dyrevelferd. Våre rådgivere, veterinærer og dyrevelferdsansvarlige på slakteriene (DVA) er viktige for å bidra til å forbedre dyrs velferd i hele landet. Vi har hatt sakterevoksende kyllinger i vårt sortiment i 20 år, og i 2023 tok vi beslutningen om å gradvis legge om til sakterevoksende kylling. Vår satsing på kjønnsortering av egg, er et annet eksempel som viser hvordan vi kontinuerlig videreutvikler oss i takt med samfunnet. God dyrevelferd er viktig for Nortura, bøndene som eier oss, norske forbrukere – og ikke minst for dyrene.

Nortura SA

Postboks 360 Økern
0513 Oslo

Telefon: 955 18 000
E-post: firmapost@nortura.no
Web: www.nortura.no

Utgiver: Nortura SA
Grafisk design: LKT digital AS
Foto: Siw Sandberg Holter,
Øivind Haug, Sporenstrek,
Pål Engh, Grethe Ringdal